

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

## BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Problémy pravdy ve filosofii

Problems of truth in philosophy

Tereza Pokorná

Vedoucí práce: prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Studijní program: Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání – Německý jazyk se zaměřením na vzdělávání

2017

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Problémy pravdy ve filosofii potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6. 12. 2017

## **ANOTACE**

Bakalářská práce se zabývá problémy pravdy ve filosofii. Teoretická část se zaměřuje na vymezení pojmu pravdy, jeho původ a jednotlivé teorie. Praktická část je založena na analýze vybraných filosofických textů. Pomocí dedukce se snažím zjistit, co je pravdou míněno, eventuálně co znamená nepravda/lež. Dále pak zjišťuji, s čím je pravda spojována a jakými dalšími pojmy je nahrazována. Filosofové a díla, která jsem vybrala, jsou řazeni chronologicky podle období. Závěrem práce je pak porovnání jednotlivých pojetí pravdy.

## **KLÍČOVÁ SLOVA**

Pravda, lež, filosofie, absolutní, jsoucnost, Bůh, poznání

## **ANNOTATION**

Bachelor thesis is dealing with issues connected to the truth in philosophy. Theoretical part focuses on the definition of the term "truth", its origin and individual theories. Practical part is based on analysis of the chosen philosophical works. I am trying to determine what does the truth mean and possibly what does the lie/falsehood mean using deduction. Furthermore, what is usually linked to the truth and with that terms it is being replaced. Philosophers and their works that I have chosen are sorted chronologically according to the historical period. Towards the conclusion I am comparing individual concepts of the truth.

## **KEYWORDS**

Truth, falsehood, philosophy, absolute, being, God, cognition

Ráda bych poděkovala své vedoucí bakalářské práce paní prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za její čas a rady, které mi věnovala při volbě textu a řešení dané problematiky.

# Obsah

ANOTACE.....	3
Úvod.....	7
Filosofický problém pravdy .....	8
Pravda ontologická.....	8
Pravda ontická.....	9
Teorie pravdy .....	10
Korespondenční teorie .....	10
Koherenční teorie.....	11
Pragmatická teorie.....	12
Sémantická teorie.....	12
Analýza literatury.....	14
Pojem pravdy v antické řecké filosofii.....	14
Platón .....	14
Aristoteles .....	16
Pojem pravdy ve středověké filosofii.....	19
Tomáš Akvinský .....	19
Pojem pravdy v novověké filosofii .....	20
René Descartes.....	20
Immanuel Kant.....	22
Pojem pravdy ve filosofii 19. století .....	22
Pojem pravdy v marxistické teorii .....	23
Pojem pravdy v Nietzscheho filosofii .....	24
Pojem pravdy ve filosofii 20. století .....	25
Fenomenologie.....	26
Edmund Husserl.....	26
Martin Heidegger .....	27
Jan Patočka.....	28
Novopozitivistická filosofie .....	29

Ludwig Wittgenstein.....	29
Rudolf Carnap .....	30
Karl Raimund Popper.....	31
Postmoderna.....	32
Michael Foucault.....	33
Jacques Derrida .....	33
Václav Bělohradský .....	34
Antoine de Saint-Exupéry .....	35
Porovnání jednotlivých pojetí pravdy .....	38
Závěr .....	41
Zdroje .....	42
Použitá literatura .....	42
Použité internetové zdroje.....	43

## Úvod

Téma mé bakalářské práce se nazývá Problémy pravdy ve filosofii. Zvolila jsem ho, protože mě jednotlivá pojetí, ke kterým jsem se při studiu a četbě dostala, velice zaujala. Proto bych se jimi ráda zabývala více zde.

Cílem je tedy popsat jednotlivé teorie u vybraných filosofů, dále tyto teorie porovnat a shrnout. Chtěla bych se dostat k odpovědi na otázky: „Co znamená pravda v jednotlivých teoriích pravdy každého filosofa?“ „Je pravda relativní?“ „Existuje jedna jediná pravda?“ „Pokud ano, kdo je tedy kompetentní k tomu říci, co je pravda?“ Práce by měla být souhrnem nejdůležitějších tezí o pravdě, na které při zkoumání filosofie narážíme.

Metody mého zkoumání se budou zakládat na analýze a porovnávání jednotlivých textů. Další metodou pak bude dedukce, kterou se budu snažit texty co nejlépe pochopit a vyložit. V první části charakterizuji jednotlivé teorie pravdy a poté přistoupím k práci s textem. Výsledkem práce by mělo být zjištění, jak hodně se jednotlivé teorie liší, nebo naopak spolu vzájemně korespondují. Již teď si myslím, že se značně různí, i když jde o tak základní pojem.

Chtěla bych se pokusit vyložit vybraná pojetí pravdy, a to způsobem, který bude přístupný i pro člověka, který se o filosofii zatím příliš nezajímal. Myslím, že je obtížné najít texty, které by se zabývaly pouze výkladem pravdy ve filosofii, protože se toto téma nedá jen tak lehce odloučit od ostatních, která s ním tak úzce souvisejí. Přesto bych se o to chtěla alespoň pokusit. Jednotlivá pojetí nebudou v práci popsána příliš dopodrobna, protože to v takovémto počtu představitelů v průřezu celých dějin filosofie v rámci bakalářské práce není možné.

## Filosofický problém pravdy

**Pravda**, řecky *aléthea*, tedy neskrytost, je abstraktní pojem, který vytvořili lidé. Někdo používá pojem *aléthea* synonymně s pojmem *orthotes* = správnost. Pravdou v různých kontextech se zabývá každý člověk na Zemi, i když si to třeba přímo neuvědomuje. Pravda je také předmětem otázky všech filosofů. Ve filosofickém smyslu je to totiž termín, který označuje základní hodnotu poznání, ke kterému se filosof snaží různými metodami dospět. Toto poznání se liší podle přístupu jednotlivých filosofů. Později se budu snažit tyto přístupy přiblížit.

Jak jsem již zmínila výše, pravda se netýká jen filosofie, ale také spousty jiných oborů, mnoho filosofů se k pravdě dostává pomocí matematiky a logiky. K pravdě, nebo pravdivému poznání se snaží dospět každý vědec při svém zkoumání. Pravda je také hlavním tématem práva a politologie.

Opakem pravdy je pak omyl, nebo chceme-li lež. Přesvědčení, že člověk vlastně žije v omylu, sdílel například René Descartes, nebo Friedrich Nietzsche. Omyl je tedy stav, kdy zapomeneme na to, že žijeme v iluzi. Přesněji řečeno nejsme schopni ani rozeznat, že žijeme v iluzi, protože nahlížíme jen na povrch věcí (tzv. „*věc pro mě*“) a nejsme schopni vidět pravý smysl věcí („*věc o sobě*“). Omyl může vzniknout nevědomě, takovému omylu se říká *pseudos*. Nicméně člověk může lhát také vědomě, pak už nejde o omyl, ale o *falsus*. Mohli bychom se bavit ještě o *sofismatu*, což je logický argument, kterým mluvčí dokazuje nepravdivé tvrzení, ale jde v podstatě o lež, která je dokazována záměrně mířenými logickými důkazy.

Omyl neodmyslitelně patří k pravdě, jinak bychom pravdu nemohli nazývat pravdou, stejně jako bychom neznali rozdíl mezi dnem, kdyby neexistovala noc. Proto se jím budu zabývat, pokud to bude nezbytně nutné k vyložení pravdy.

### ***Pravda ontologická***

Ontologie pochází z řeckých slov *on* = jsoucno a *logos* = výklad, jedná se o nauku o bytí a jsoucnu. Pojmy ontologie, první filosofie a metafyzika znamenaly až do období marxovské teorie, tedy do 18. století, vlastně totéž. Hlavním představitelem ontologického



pojetí je Aristoteles, zajímá se o bytí vůbec, tedy bytí jako takové, a jak dalece je vůbec bytím. „*Bytí je vždy bytí nějakého jsoucná.*“<sup>1</sup>

Jde vlastně o principy veškerého jsoucná, které nelze poznat smysly, ale pouze rozumově. Z těchto myšlenek pak vychází například Tomáš Akvinský při hledání filosofických důkazů, které by potvrdzovaly náboženské pravdy. Bere ontologii jako nauku o jsoucnu jako jsoucnu s vlastními rysy. Ve scholastickém období se ontologií zabýval ještě Leibniz, který zkoumal bytí a nebytí.

V novověku se pojem ontologie zužuje a začíná se chápat jako část metafyziky. U ontologického hlediska můžeme hovořit o absolutnosti, tedy pravdě nepodmíněné. Pravda ontologická je tedy pravda, která říká, že všechno jsoucí je pravdivé. Problém nastává v samotném vymezení smyslu bytí.

### ***Pravda ontická***

Pochází z řeckého slova *on*, *ontos* = jsoucí, tento výraz se používá k označení toho, co se vztahuje k jsoucímu. Pojem zavedl Martin Heidegger, který zkoumal „nebytostnou strukturu věcí“. Ontické je to, co se týká jsoucná v přímém empirickém významu, je to vlastně vlastnost jsoucná a podmínka logické pravdy, která umožňuje poznání jsoucná.

Propojení ontologického a ontického tvoří lidské jsoucno, neboli pobyt (*Dasein*). Tento pojem používá Imanuel Kant k označení jsoucná jako takového. Velkou roli hraje ale i v Heideggerově myšlení, kde označuje lidskou existenci. Člověk si sám uvědomuje své bytí a může se na něj dotazovat. Tím jsou míněny otázky typu: „Kdo vlastně jsem?“, „Jaký má život vlastně smysl?“ a podobně.

---

<sup>1</sup> Heidegger, M. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenth, 1996, s. 25

## **Teorie pravdy**

Vybrané teorie v této kapitole se řadí mezi takzvané inflační, neboli „nafukující“. To znamená, že by mělo být pátráno po tom, co je pravda, a následně také nalezena odpověď. Právě o to se filosofové snaží, protože věří, že pravda má hlubší podstatu.

Oproti tomu se staví deflační teorie („vyfukující“), které tvrdí, buď že pravda nemá žádnou vnitřní povahu, anebo že je naprosto banální. V prvním případě jde o teorii redundanční, jež uvádí, že tvrzení může být pravdivé, i když slovo pravda není obsaženo přímo ve větě. Například věta: „Je pravdivé, že studuji na pedagogické fakultě.“, je stejná jako věta: „Studuji na pedagogické fakultě.“ Minimalistická teorie se zase zakládá na banálních spojeních. Takové tvrzení by například mohlo znít: „Je pravda, že studuji pedagogickou fakultu, právě když studuji pedagogickou fakultu.“ To znamená, že skutečnost vysvětlím identickou tezí, proto se jeví jako triviální.

Deflační teorie již dál nebudu rozebírat, protože spadají spíše do logiky, a já se zaměřuji na filosofické pojetí vyplývající z inflačních teorií. Chtěla jsem jen poukázat různé možnosti toho, jak může být pravda pojímána.

### ***Korespondenční teorie***

Korespondenční nebo také adekvační teorie je nejstarší teorií pravdy, kterou zastával již Platón, Aristoteles a později Tomáš Akvinský nebo Ludwig Wittgenstein. Korespondenční vztah je soulad mezi tvrzením a faktem. To znamená, že je tvrzení pravdivé, právě když se shoduje s fakty. Postup k poznání u této teorie by vypadal takto: Nejprve musíme určit fakt, tedy to, co je poznáváno. Poté je třeba vynést výrok a nakonec určit shodu mezi pojmenovaným a pojmenovávajícím. Což není tak jednoduché, protože jde o sloučení dvou různých věcí, v tomto případě faktu a výroku, tedy nějaké věty. V tomto momentu se dostáváme k problému jazyka, kterým se též zabýval Aristoteles, Tomáš Akvinský, později velmi podrobně i Ludwig Wittgenstein a budu se jím zabývat i já ve vztahu k pravdě.

První úskalí nastává již při správném definování pojmů tvrzení a fakt. Problém člověka je, že se nedokáže obejít beze slov; slovo můžeme definovat zase jen slovem, a tak se vlastně dostáváme do jakési jazykové pasti, ze které není úniku. Proto se mnoho filosofů zabývá problémem „dokonalého jazyka“ a řeší ho takzvaným logickým jazykem,

který se odprošťuje od přirozeného jazyka kvůli jeho nejednoznačností, a to převážně syntaktickým.

Názorně by korespondenční vztah vypadal asi takhle:

Výrok = „Pes je masožravec“ označíme písmenem A, za B označíme fakt, tedy „pes, být, masožravec“. Výrok A i fakt B mají stejný počet částí. Stejně tři části výroku A označuje i fakt B. Vztah mezi A a B tedy koresponduje.

Do logického jazyka bychom to mohli převést takto:

P = pes

M = masožravec

$P \in M$

Jinak řečeno každý pes je masožravec, tedy pes náleží množině masožravců. Jde o naprosto univerzální matematické vyjádření, pro které není zapotřebí znát dotyčný jazyk. V každém případě to znamená, že P náleží M, ať si za ně dosadíme cokoliv. Teď nemluvíme o pravdivostní hodnotě. Pro potvrzení pravdivostního výroku bychom mohli říct: „Je pravda, že  $P \in M$ .“, nebo „Pokud  $P \in M$ , je tvrzení pravdivé.“

Podle této ukázky je vidět hlavní myšlenka korespondenční teorie, tedy že realita je složena z jednotlivých faktů a dále pak atomických částí, což se týká jejich vlastností a vzájemných vztahů. „*Stejně jak existují jednotlivé pravdy, existují jednotlivé fakty.*“<sup>2</sup>

### ***Koherenční teorie***

Pojem koherence pochází z latinského *cohaerentia* = souvislost, spojitost, soudržnost. „*Považuje za pravdu vztah mezi tvrzením a koherenční množinou tvrzení.*“<sup>3</sup> To znamená, že přesvědčení je pravdivé, právě když se shoduje s ostatními přesvědčeními. Podle této teorie je pravdivost založena na vnitřní shodě vět v určitém systému. Být pravdivý znamená tedy být součástí nerozporného systému. Systém je chápán jako deduktivně rozvinutá struktura axiomů, tedy jednotlivých tvrzení, která se předem pokládají za platná, a proto je není potřeba dokazovat. Koherence je jinak řečeno vlastnost

---

<sup>2</sup> Kolář, P. *Pravda a Fakt*. Praha: nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2002, s. 82

<sup>3</sup> Kolář, P. *Pravda a Fakt*. Praha: nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2002, s. 53

textu, v němž se nedá najít rozpor. Jejími zastánci jsou například Imanuel Kant, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Baruch Spinoza a Johann Gottlieb Fichte.

Hlavní je, že „*Pravdu tvoří jeden jediný, úplný a harmonický celek přesvědčení*“<sup>4</sup>. Tato teorie je přímý opak korespondenční teorie, ta totiž neuznává jednotu/nedělitelnost pravdy, tedy jediný systém pravdy.

### ***Pragmatická teorie***

Pragmatická teorie by měla být spojení vybraných tezí koherenčního a korespondenčního pojetí. Považuje za pravdu vztah mezi tvrzením a zkušeností. Díky našemu zájmu o poznání a pevnému přesvědčení bychom měli pochopit cíl lidské existence, tedy toho, co je pravdivé. Zájmem o poznání se myslí vědecké zkoumání a učení. V každém člověku se už od dětství rodí zvědavost, která nás pak nutí zkoumat svět, ve kterém žijeme.

Podle Charlese Sanderse Peirce je pravdivé to, na čem se všichni shodnou. Pravda tedy vzniká na základě nějakého konsensu. Například když si lidé schválí nějaký zákon, který je podle nich dobrý, stane se pro ně pravdivý. Podle Williama Jamese je zase pravdivé to, co je užitečné. Naše ideje by měly souhlasit se skutečností. Jinými slovy lidé si schválí nějaký zákon, protože je pro ně z nějakého důvodu užitečný, z největší pravděpodobnosti proto, že určuje jasný řád, podle kterého se mají všichni řídit. Předchází se tak mnoha nejasnostem a umožňuje lidem žít ve společnosti.

### ***Sémantická teorie***

Tuto teorii vytvořil polský logik Alfred Tarski, který byl zastáncem korespondenční teorie pravdy. Pravda je podle něj vztah mezi jazykem a světem, který ovšem chápe z pohledu moderní logiky. Její definice může podle Tarského odpovídat klasickému pojetí pravdy, ale pouze s použitím výhradně logických, matematických a empirických pojmů. Jak by tedy podle Tarského měla být definována pravda? Souhlasně se zde zmíněnými kritérii. Definice pravdy musí být vytvořena vždy zvláště pro konkrétní jazyk. Dále má splňovat všechny formální požadavky, které by měla definice splňovat, což souvisí s formální strukturou jazyka. Měla by být také věcně přiměřená, to znamená uvést výčet nejdůležitějších vlastností, které budou jasně ukazovat na jediný pojem, ale zároveň

---

<sup>4</sup> Kolář, P. *Pravda a Fakt*. Praha: nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2002, s. 82

nebudou obsahovat přebytečné informace, a konečně pojem pravdy nahrazen slovem splňování, protože jej lze vysvětlit pomocí vědeckých pojmů.

Tato teorie značně sahá do logiky, ale pro nás je důležité, že vychází z Aristotela a jeho klasického pojetí pravdy. Tarski je totiž také přesvědčen, že pravda se nalézá ve vztahu mezi jazykem a světem. Kromě toho i další filosofové, jako již zmíněný Wittgenstein, řešili problém jazyka v souvislosti s poznáním pravdy. V každém případě se bohužel nedostaneme k výsledku, který by byl řešením tohoto problému. Zde se ukazuje jeden z případů, které jsem měla na mysli, když jsem zmiňovala neodlučitelnost témat týkajících se pravdy.

## **Analýza literatury**

Rozbor textu je praktickou částí, kdy se budu snažit z vybraných děl vyhledat a pochopit části, které se týkají pravdy a toho, co s ní úzce souvisí. Dále své co možná nejobektivnější poznatky vylíčit a v závěru shrnout a porovnat. Jednotlivé kapitoly jsem chronologicky rozdělila podle období.

### ***Pojem pravdy v antické řecké filosofii***

Podle Platóna žije člověk v mýtu. Mýtus je totiž stav mysli podobající se snu, který nás stejně jako sen obklopuje, mate a my pak nejsme schopni rozeznat, že jsme klamáni. Proto bychom se měli snažit z tohoto mýtu vystoupit pomocí rozumového myšlení, a z toho důvodu vzniká filosofie. Jednoduše řečeno: „Kde končí mýtus, začíná filosofie.“

Filosofie má počátky v Řecku, první filosofové se snažili oprostít od mýtu, hledat a poznat pravdu pomocí rozumu. Antika nahlížela na podstatu existence velmi pesimisticky a jediný smysl nalézala v poznání pravdy a v Bohu jakožto nejvyšším dobru. Filosofie je tak útekem člověka z běžného života. Za své pohrdání dosavadními způsoby života a pohledu na něj byli filosofové často lidem odsuzováni a trestáni.

Jako metoda hledání pravdy je použit dialog, který je pro řecké myšlení typický. Pravda je podle řecké filosofie jen jedna jediná. Sokrates sice pravdu hledal, ale nepodařilo se mu ji definovat, o to se zasloužili až Platón a Aristoteles. Podle Platóna filosof musí moudrost milovat, a tak lze nalézt skutečné vědění.

### **Platón**

U Platóna a poté i Aristotela se filosofie, odborné vědy a teologie neoddělují. Ve filosofii tedy uplatňují při hledání pravdy jak lidský rozum, tak teologický obraz světa, který by měl objasňovat smysl lidského života na Zemi. Platón se ve své práci zabývá primárně poznáním jsoucího a nehynoucího. Odlišuje svět přirozený a nadpřirozený. Svět přirozený je ten, který poznáváme svými smysly, tedy věci konkrétní (individuální). Svět nadpřirozený je nad již zmíněným přirozeným světem, proto ho označujeme nadpřirozeným, toto je svět pomyslný (ideální), a právě tomu náleží jsoucno. K němu máme přístup pomocí rozumu a myšlení. Svět přirozený je pak jen napodobením světa nadpřirozeného. Velmi výstižně, srozumitelně s pomocí metafory popisuje Platón tento dualismus ve svém díle Ústava.

Při zkoumání Platónovy Ústavy se zaměřím na knihu šestou a sedmou, které jsou pro mě teď nejdůležitější. Šestá kniha se totiž nepřímou zabývá láskou k poznání a pravdě a sedmá mýtem/podobenstvím o jeskyni. Zde už můžeme nalézt Platónův pohled na pravdu. U textů se mi zamlouvá jejich srozumitelnost, přístupnost, důvtip a autorský styl psaní. Jak je zvykem u Platónových děl, jedná se vlastně dialog mezi Sokratem a v tomto případě Glaukónem. Sokrates v rozmluvě řeší, komu by mělo být svěřeno rozhodování v záležitostech obce. Je přesvědčený, že nejlepším ustanovením by byla sofokracie, protože filosofové se snaží hledat pravdu nebo spravedlnost nepřetržitě, a tak by byli nejvhodnější do vládní funkce. Glaukón poukazuje na to, že filosofové jsou také velmi schopní v umění argumentace, čehož je přítomný Sokrates jasným důkazem. Tak by mohli ostatní občany velmi snadno kdykoliv zmanipulovat, ať by se jednalo o cokoli. Dále se Sokrates snaží Glaukónovi vysvětlit, že tak se pravý filosof toužící poznat pravdu nechová, ale to už pro mě není teď důležité, proto tedy zpět k mýtu o jeskyni.

Sokrates se pomocí tohoto podobenství snaží Glaukónovi ukázat rozdíl právě mezi světem přirozeným a nadpřirozeným v souvislosti s hledáním pravdy, kterou můžeme najít až ve světě idejí, nikoliv ve světě konkrétním. Jde o to, že člověk nevzdělaný není schopný se přiblížit k pravdě, kterou lze hledat jen rozumem, natož správně vést celou obec.

Představme si tedy, že existuje jeskyně, ve které jsou na řetězu uvězněni lidé, nemohou se otáčet a jediné co znají, jsou stíny promítané pomocí ohně na zeď jeskyně. Ty pokládají za pravdivé, protože nic jiného neznají. Jednou by byl však jeden člověk zbaven pout a mohl by se otočit a podívat přímo na hořící oheň, a co víc, mohl by vyjít ven z jeskyně a podívat se na denní světlo a na svět mimo jeskyni. Oči by si musely na pohled do ohně nejdříve navyknout a právě osvobozený člověk by byl jistě zmatený, protože nic takového ještě neviděl. Nejdříve by si jistě nemyslel, že jde o reálný obraz, protože doposud poznal jen stíny, které pokládal za pravdivé. Kdyby ho poté někdo přivedl až na denní světlo, určitě by zprvu vůbec nic neviděl a bránil by se, protože záře by byla příliš intenzivní. Musel by si zvyknout a vše poznat a smířit se s myšlenkou, že vše, co doposud považoval za pravdivé, je jen iluze. Kdyby se náhodou tento člověk chtěl vrátit do jeskyně a povědět o svém poznání ostatním lidem, pravděpodobně by mu nevěřili a ještě by ho nařkli, že lže, nebo ho dokonce zabili, protože tento člověk by musel své oči opět navyknout stínům a obrazy stínů by nejprve tak snadno nerozeznal. Ostatní by si mohli myslet, že přišel o zrak, a právě proto by mu nevěřili a nebyli by ochotní dobrovolně

vystoupit ven, aby se také nevrátili s poškozeným zrakem. Ledaže by dotyčný člověk každého zvlášť vyvedl násilím ven, aby se o pravdě přesvědčil na vlastní oči.

Jak je zřejmé, lidé uvěznění na řetězech v jeskyni jsme my. Lidé jsou uvěznění na Zemi a odkázáni na své smysly. Předměty, které obrazy vytváří, jsou právě ideje, o kterých nemáme potuchy. Obrazy promítané na zeď jeskyně jsou skutečné obrazy idejí, které jsou pro nás smysly již rozpoznatelné. Díky obrazům jsme schopni přiblížit se těmto idejím. Nejvyšší idea je idea dobra. Úkolem člověka je pak podle Platóna zbavit se pout a poznat ideu dobra. V ideji dobra znamená, že všechno na světě má svůj účel, jinak řečeno, všechno se děje tak, jak má být, protože je to dobré. Jak jsem již zmínila, filosofie a teologie jsou tu velmi provázané, a proto i pojem dobro znamená totéž jako pojem Bůh.

Líbí se mi Platónova myšlenka: „*To tedy uznejme o povahách milovaných moudrosti, že vždy touží po poznání, které jim může objeviti něco z oné jsoucnosti stále jsoucí a nezmítané sem a tam vznikáním a zkázou.*”<sup>5</sup> Jinak řečeno lidé, kteří touží po vědění, jsou schopni se k pravdě přiblížit. Je tedy nutné s láskou toužit po poznání (jsoucna), a díky tomu pak člověk začne milovat pravdu a to, co se jí týče, jako například způsoby, jak se k pravdě dostat. Podle Platóna má tedy pravda velice blízko k moudrosti, z toho vyplývá, že pravdu lze poznat pouze rozumově.

## **Aristoteles**

Aristotelovy postupy jsou promyšlené a metodické. Vychází z Platóna, jakožto svého učitele, ale jeho myšlenky dále rozvíjí a dokresluje o své poznatky. „*Správné je také, nazývá-li se filosofie vědou o pravdě.*”<sup>6</sup> Jako Platón se zabývá jsoucnem a zkoumá dále jeho příčiny. Studuje jsoucnou vůbec, jeho obecné vlastnosti a počátky. Na rozdíl od Platóna Aristoteles nezastává dualismus světa. Ideje se nacházejí přímo ve věcech samotných a nesou si svou vlastní podstatu, dokážou existovat nezávisle na nás, proto se Aristoteles domnívá, že pravda je právě ve věcech, a teprve potom až v nás. Z toho důvodu studuje jejich příčiny a jejich zkoumáním by se člověk měl dostat k podstatě, tedy jsoucnu jako takovému, tedy k pravdě. „*Vyzkoumati pravdu jest jednak nesnadné, jednak snadné. Známkou toho jest již to, že nikdo jí nemůže docíci, ani se jí zcela chybiti,*”<sup>7</sup>

---

<sup>5</sup> Platón, *Ústava*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993, s. 181

<sup>6</sup> Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Oikoymenh, 2003, s. 67

<sup>7</sup> Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Oikoymenh, 2003, s. 66



Podstata je nositelem všeho jsoucna; pokud poznáme podstatu, poznáme příčinu. Příčiny jsou podle Aristotela čtyři. První z nich je **tvar**, díky kterému jsme schopni věc poznat smysly. Další je **látka**, která více specifikuje povahu věci. Třetí je **příčina působící**, od které vzniká pohyb, a poslední je **příčina účelná**, což znamená, že každá věc musí mít svůj vlastní účel.

Jako příklad si můžeme představit stůl. Stůl má nějaký tvar, nějakou formu, podle ní poznáme, že jde o stůl, ten může být vyroben z mnoha materiálů, nemůžeme kupříkladu říci, že kovový stůl by nebyl stolem. Podle látky tudíž nemůžeme definovat, o jaký se jedná předmět, stůl může být vyroben ze dřeva, ale totéž platí i pro židli, skříň a spoustu dalších věcí. Přejít z látky na formu nazýváme pohybem. Když už má látka určitý tvar a vznikne tak věc, je vytvořená za nějakým účelem. Kdyby věc neměla účel, nebude ani vytvořena. Kdo by vyráběl stůl, kdyby ho k ničemu nepotřeboval? Věc musí mít tedy účel ještě před tím, než nabude svého tvaru, od účelu se pak její tvar odvíjí.

Jako Platón i Aristoteles pokládá za čisté bytí Boha, který je věčný, nemá žádnou formu ani látku, je to čistá myšlenka. Bůh je dokonalé jsoucno, je tedy příčinou všeho. Ostatní prochází vývojem ve snaze o své zdokonalení. Nejvýše v této fázi vývoje je člověk, a to díky své schopnosti myšlení, které například rostlině nebo zvířeti nenáleží. Tím se člověk od ostatních tvorů na Zemi liší. Dokáže se orientovat v čase, ví, co to znamená minulost, přítomnost a budoucnost, umí v nich přemýšlet a na základě zkušenosti si jednotlivé věci spojovat. Například když vidím černé mraky, vím, že bude pršet.

Podle Aristotela je cílem lidského života blaženost, které lze dosáhnout rozumově. Zde se objevuje shoda s Platónovým myšlením. Ten sice nepoužil slova blaženost ve smyslu pravdy a použil pojem idea dobra, ale cesta k jejímu dosažení je stejná. Nejvyšší blaženost však náleží pouze Bohu, přesto se jí snažíme alespoň přiblížit. *„Jestliže tedy Bůh jest stále blažen, jako my někdy, jest to podivuhodné jsoucno, je-li však ještě blaženější, jest ještě podivuhodnější. A opravdu jest. Jest však také samostatným životem. Neboť skutečná činnost rozumu jest životem a on jest skutečnou činností; činnost však jest samostatný, dokonalý a věčný život. Proto říkáme, že Bůh jest naprosto dokonalá, věčně žijící bytost.<sup>8</sup>“*

---

<sup>8</sup> Aristoteles, *Metafyzika*. Praha: Oikoymenh, 2003, s. 311

Aristotelovské pojetí pravdy zasahuje i do logiky, dává základy tomu, čemu říkáme sylogismus. Z něj se inspirovalo mnoho logiků a vznikl tak základ formální logiky. Co to ale sylogismus znamená? Sylogismus se skládá ze dvou tezí/premis a jednoho závěru. Premisy obsahují vždy subjekt predikát a medián. Nejlépe to můžu ukázat na příkladu.

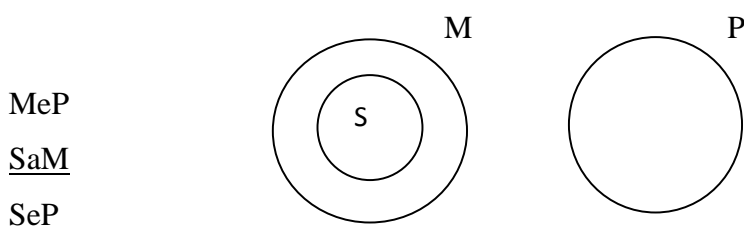
1. premisa: Žádný býložravec nežere maso.

2. premisa: Každá ovce je býložravec.

Závěr: Žádná ovce nežere maso.

Býložravec je medián. To znamená, že spojuje obě dvě premisy, díky mediánu jsme schopni vyvodit závěr, spojuje vlastně první a druhou premisu „Ovce“ je subjekt, „Maso“ je predikát a „nežere“ je spona.

Logický zápis a názorný diagram pro lepší pochopení by vypadal tedy takto:



Pokud dostaneme takovýto výsledek zápisu, nazýváme ho „1.figura“ modus „calarent“. Aristoteles však hleděl i na pravdivost daných premis, a tak položil základy tradiční logice. Bral totiž sylogismus jako metodu vědeckého zkoumání. Pokud by nebyly premisy pravdivé, nešel by z nich vyvodit ani pravdivý závěr. Ovšem z pravdivých premis nepravdivý závěr vyvodit nelze. Proto je třeba nejdříve ověřit pravdivostní hodnotu premis. U moderní logiky pravdivost premis nehraje již tak velkou roli, protože hlavním předmětem zájmu je spíše implikace, tedy proces, kdy z premis vyplývá závěr.

Aristoteles určil, co by měl platný sylogismus splňovat, dělí premisy podle kvality a kvantity. Formu první figury, kterou jsem uvedla i jako příklad, považuje za dokonalou. Mody první figury jsou i nejvíce využívány v argumentaci, proto se mody ostatních figur dokazují právě převodem na mody dokonalé. Ze sylogismu také pak dále vychází koherentní teorie pravdy a novopozitivistické teorie.

## ***Pojem pravdy ve středověké filosofii***

Středověkem ve filosofii označujeme většinou období od sv. Augustýna až právě po Tomáše Akvinského, tedy období od patristiky po scholastiku. Ve středověku je filosofie stále velmi úzce spjata s vírou v nadpřirozené, filosof byl tedy zároveň i teologem. Víra nám vlastně umožňuje dosáhnout nějakého poznání. Z tohoto období mě bude zajímat hlavně scholastika a její představitel Tomáš Akvinský. Scholastika se opírá o dílo Aristotela a pro svou silnou provázanost s vírou hlavně o Písmo svaté.

Zatímco ve starověku filosofové pravdu hledali, ve středověku již hotovou pravdu vykládali a odůvodňovali. Pokládali ji totiž za předem danou, proto se změnila i metoda zkoumání z sofistické/dialektické na sylogistickou. Scholastika se také zasloužila o sloučení vědy a víry, které byly zprvu v rozporu. Z jejich vztahu pak vychází scholastické učení. Přesněji řečeno, filosofie by měla sloužit teologii a rozumově vykládat její dogmatické soustavy tak, aby i nevěřící dostali logický důkaz o Boží existenci. Jednalo se tedy o chytrý způsob ochrany církve.

### **Tomáš Akvinský**

Největším myslitelem scholastiky byl Tomáš Akvinský. Zdokonalil scholastickou metodu a snažil se dokázat, že proti církevním textům a výkladům nelze nic rozumově namítat. Pravdu klasifikoval definicí „*adaequatio rei intellectus*“, což znamená „Pravda je shoda skutečnosti s poznáním“. Jelikož se ve svém zkoumání pravdou zabývám, vybrala jsem si pro analýzu textu dílo *O pravdě, o mysli*. V jednotlivých článcích Akvinský odkazuje hodně na Aristotela a jeho díla. Text je velmi přehledný a patřičně strukturovaný, obsahuje očíslované teze, dále námitky proti těmto tezím, odpověď a nakonec ještě odpovědi k námitkám.

Nejdříve bych měla upřesnit, jak Tomáš Akvinský pojímá jsoucno, to je důležité pro následující definici pravdy. Každá věc je tedy tvořená jsoucnem možným a skutečným, to znamená z látky s určitou formou. Látka bez formy tedy neexistuje, a pokud je nějaká věc možná, neboli myslitelná, stává se skutečnou. Forma se však může bez látky obejít, a to v případě takzvané vyšší duše, kterou by mohli charakterizovat například andělé nebo Bůh.

Pokud jde o pravdu, zastává názor, že pravda je schopnost právě jsoucího být v souladu s intelektem. „*Tedy to, co přidává pravdivé k jsoucímu, je sjednocení ve formě*

*neboli shoda věci a intelektu.*<sup>9</sup>“ To znamená, že díky pravdě jsme schopni poznání, a ne naopak. V dalších úvahách se již začíná projevat sympatizace s církví, podle Akvinského je totiž Bůh a intelekt jedna a ta samá věc. To znamená, že pravda pochází od Boha a je jednotná a věčná, z toho vyplývá, že existuje jedna jediná pravda. „*Tedy pravda Božího intelektu je pouze jedna, z ní pochází mnoho pravd v lidském intelektu.*“<sup>10</sup> Bohužel člověku je kvůli jeho smyslovému poznání tato pravda odepřena, ale přesto je schopen dostát několika jednotlivým pravdám, které ale nejsou věčné. Takže věc může z jednoho stavu být přejít do jiného, tedy od Boha k člověku, ne ve své celistvé formě, ale v částečné podobě. To však neznamená, že by poté nebyla pravdivá. Podle Akvinského lidské smysly poznávají pravdivě, to znamená, že nezastává skeptický názor, že by byl člověk neustále jen klamán. Omyl lidského poznání může nastat až ve chvíli, kdy si naše fantazie dotvoří obraz a pokládá ho za skutečný.

### ***Pojem pravdy v novověké filosofii***

Novověk se bere jako doba úpadku filosofie. V období humanismu se filosofové snažili navázat na antiku, ale nerozvinuli ji o žádné další myšlenky. Humanismus však začal vznášet nároky na rozvoj lidské osobnosti a duchovní svobodu člověka, což církev nepodporovala. Filosofové proti ní začali ostře vystupovat a kritizovat ji. Církev ale nebyla jediným předmětem skepse. Descartes, kterým se budu zabývat, pochyboval prakticky o všem, co se týkalo smyslového poznání. Kritické hledání pravdy se poté dále objevilo například i u Nietzscheho a jiných filosofů. Díla Descarta byla i jedním z výchozích bodů pro osvícenství, do kterého řadíme také Immanuela Kanta a jeho nové pojetí filosofie.

### **René Descartes**

Byl francouzský filosof 17. století, představitel novověkého racionalismu. Snažil se nalézt nezpochybnitelný základ našeho poznání, toho, co jsme schopni poznat (*clare et distincte*), respektive toho, čím si díky našemu poznání můžeme být jistí. Ke zkoumání používá metody skepse, to znamená, že pochybuje o všem, co ho obklopuje, dokonce i o

---

<sup>9</sup> Akvinský, T. *O pravdě, O myslí*. Praha: Krystal OP, 2003, s. 91

<sup>10</sup> Akvinský, T. *O pravdě, O myslí*. Praha: Krystal OP, 2003, s. 117

svém tělu, tvaru, pohybu a paměti, také o nebi, Zemi a Slunci. Smiřuje se s tím, že všechno, na co v životě narazí, může být jen iluze, kterou jsme klamáni.

Je přesvědčený, že o všem lze pochybovat, dokonce i o Bohu, což bylo pro církev v tehdejší době nemyslitelné. Pochybováním ovšem neříká, že Bůh neexistuje, dokonce ho nakonec označí za jediný nezpochybnitelný základ lidského poznání, ale lze ho vystavit pochybnostem v průběhu zkoumání.

K analýze jsem tedy zvolila *Meditace o první filosofii*. Descartes se snažil odkrýt nepravdivé názory a dospět tak k těm pravdivým skrze proces pochybování. Aby nemusel podrobit každou domněnku získanou svými smysly pochybnostem, začíná u těch nejpůvodnějších. Zjišťuje, že bdění nelze odlišit od snu, proto nemůžeme s jistotou určit, kdy jsme klamáni. Z toho důvodu se také domníval, že člověk nepřetržitě sní. Rozvažoval, jestli je Bůh tak zákeřný, aby nás tímto způsobem udržoval v iluzi. O Bohu se ovšem říká, že je dobrý, a proto docházel k názoru, že o všem, co pokládal za pravdivé, lze pochybovat.

Přesto je zároveň přesvědčen, že někdo mu musel takovéto chybné myšlenky vnuknout. Dále pak dospívá k názoru, že pokud může být on sám klamán, musí tudíž existovat. „*Ale přesvědčil jsem sám sebe, že na světě není vůbec nic, žádné nebe, žádná země, žádné mysli a žádná těla; není to snad tudíž tak, že nejsem ani já? Naopak, jistě jsem, pokud jsem sám sebe o něčem přesvědčil.*”<sup>11</sup> Pokud má tedy člověk myšlenky, musí k němu neodlučitelně patřit, dokud tedy člověk myslí, existuje.

Člověk je plný idejí, ideje pocházející od člověka však nemusí být pravdivé. Idea Boha však nemůže pocházet od člověka, protože Boha si představujeme jako něco nekonečného a všemohoucího. Pokud je ovšem naše existence pomíjivá, nemohla tato idea nekonečnosti a lidské nedokonalosti vzejít od nás. To znamená, že přišla od Boha, a tedy že Bůh existuje. Stvořil nás a vnuknul nám myšlenku své nekonečnosti a nadřazenosti. „*Také nevadí, že nekonečné neuchopuji nebo že je v Bohu mnoho jiného, co nejen nijak nemohu uchopit, ale snad se toho dokonce ani dotknout myšlením: k výměru nekonečného totiž patří, že je já, který jsem konečný, neuchopuji; a když to chápu, soudím, že v Bohu je formálně nebo vynikavě vše, co jasně vnímám a o čem vím, že to s sebou nese*

---

<sup>11</sup> Descartes, R. *Úvahy o první filosofii*, Praha: Oikoymenh, 2003, s. 28

*nějakou dokonalost,<sup>12</sup>*“. Jinak řečeno, nemusím a ani nemůžu Boha pochopit, stačí mi, že o jeho dokonalosti vím. Bůh není ani příčinou naší iluze, protože ty vznikají z nedostatků. Vady pramení z naší svobody rozhodování a nedokonalého soudu. Pravda a jsooucnost tedy náležejí Bohu a o tom není pochyb.

## **Immanuel Kant**

Zabýval se velkým množstvím věd, ale v podstatě se snažil zjistit, odkud pochází lidské poznání. Usiloval o kompromis mezi racionalismem a empirismem a na základě toho vznikl transcendentní idealismus. To je filosofie, která se snaží poznat pravdu z čistých pojmů. Zabývá se apriorními podněty, to znamená, že jde o úplně původní nebo prvotní motiv, který není odvozen z ničeho jiného a je nezávislý na zkušenostech. V tom tkví podle Kanta základ veškerého poznání. Vědecké poznatky by měly být apriorní a vycházet z rozumu. K tomu je zapotřebí času a prostoru, aby je člověk mohl poznat.

Naše myšlení je rozumové a jeho předpoklady vychází podle Kanta ze čtyř kategorií. Nazval je kvalita, kvantita, relace a modalita, na jejich základě jsme schopni vyvozovat rozumové soudy. Rozum je tedy součástí člověka, ale naše schopnosti ho využít jsou různé. Díky rozumu jsme schopni fungovat v běžném životě, ale ve skutečnosti nám nedává odpověď na to, která z našich úvah je pravdivá, i když jsme schopni ji v jistých případech odhalit. Nabízí pouze různé alternativy, nad kterými můžeme uvažovat.

Každá věc ve světě se vlastně jeví dvojím způsobem. Tu, kterou jsme schopni poznat, ale ne úplně, nazývá Kant „*věc pro mě*“, to znamená věc tak, jak se mi ukazuje. Pravá podstata věci nám však zůstává skryta, to pojmenovává Kant „*věc o sobě*“. Kdybychom chtěli odhalit pravou podstatu věci, museli bychom se jí stát. Takže pokud bychom si přáli znát pravý smysl světla, museli bychom se stát světlem. Proto se Kant snaží nalézt půdu pro vysvětlení, kde vzniká smyslové a racionální poznání. To je pro něj způsob, jak odhalit čistou pravdu o nás. Smysl věcí tedy asi neodhalíme, ale můžeme se pokusit hledat svůj vlastní smysl, pravdu o sobě.

## ***Pojem pravdy ve filosofii 19. století***

Postupem času se filosofie rozvinula natolik, že do filosofie 19. století řadíme více směrů jako například pragmatismus, pozitivismus, novokantovství a německou filosofii,

---

<sup>12</sup> Descartes, R. *Úvahy o první filosofii*, Praha: Oikoymenh, 2003, s. 46

kteřou se budu podrobněji zabývat. Německé filosofy spojuje zvláštní důraz na autonomii lidské osobnosti, člověk by měl mít pod kontrolou své pudy a instinkty. To ale není jediné pojetí svobody, které se v tomto směru objevuje; dále je svoboda poprvé chápána ve vztahu občana ke státu. Člověk podle ní má přijímat jen ten zákon, který si sám stanoví, a ne ten, který je nucen dodržovat, což je také hlavní osvícensky prosazovaný ideál. Svoboda a pravda v dějinném kontextu je pro toto období typická. Je to jakési odstoupení od přírody a začátek realizace vlastních pravidel člověka.

### **Pojem pravdy v marxistické teorii**

Karl Marx je německý filosof a zakladatel historického a dialektického materialismu. Velký vliv na něj měla Hegelova filosofie, ze které vyvozuje velmi radikální a ateistické závěry. Od roku 1842 začíná působit v „Rýnských novinách“, které pod svým vedením orientuje k revoluční demokracii. Postupně se dostává do filosofického rozporu s Hegelem a přechází k materialistickému stanovisku. Konečný přechod k proletářskému komunismu zapříčinily třídní boje v Evropě a změna jeho třídní pozice, proto jeho filosofie a pojmání pravdy vychází ze společensko-historické praxe.

Zabývá se hlavně tedy odcizením „*Entfremdung*“ člověka od světa. Chápe ho jako projev falešného vědomí, které lze překonat praktickou změnou, například revolucí. Soudím, že to je místo v pojetí pravdy, které hledáme. Marx se podobně jako Descartes a Nietzsche domnívá, že lidé žijí v omylu a musí se navrátit k pravdě, jenže pravda má pro něj jiný význam. Když mluvím o odcizení, míním tím ekonomické odcizení. Marx byl přesvědčený, že odcizení vzniká z důvodu námezdní práce, soukromého vlastnictví výrobních prostředků a třídního rozdělení společnosti. Pro tento stav, kdy dělníci tvrdě pracují ve prospěch kapitalisty, ale nevidí za sebou kvůli velkovýrobě žádné výsledky a zároveň nejsou za svou tvrdou práci náležitě odměněni, zvolil Marx pojem vykořisťování. Věří, že v beztřídní společnosti nalezneme úplnou svobodu.

To znamená, že dělník pracující v továrně má na starost jeden druh práce s prostředky, které mu nepatří. Zaměřuje se jen na část práce související s výrobkem, a proto k němu nemá žádný vztah. Nemusí shánět materiál, stroje, projít celou výrobou a nakonec ho sám prodat. Dělníci následně závidí kapitalistovi jeho majetek a tento problém postupně přerůstá právě v revoluci, jejímž řešením je zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků a třídní společnosti, výsledkem má být komunismus.

V tomto kontextu je pro mě těžší hledat pojetí pravdy. Je brán více prakticky, než v ostatních textech, s nimiž jsem se doposud setkala. Zcela jistě ale mohu říci, že podobně jako u Nietzscheho souvisí pravda se svobodou. Pokud nebude člověk svobodný, nemůže dostat pravdy. Vlastně to je jistá forma zaslepení nebo uvěznění, se kterými se setkáváme i v Platónově podobenství o jeskyni.

### **Pojem pravdy v Nietzscheho filosofii**

Friedrich Nietzsche je představitel německé filosofie, patří k filosofickým pesimistům. Zabýval se problémem nihilismu (z lat. *nihil* = nic). V nihilistickém učení absolutno vůbec neexistuje. Nietzscheho filosofie se zaměřuje na hodnoty a cíle, které lidem chybějí. Právě cíle by měly dávat lidskému životu smysl; pokud nám cíle chybí, žijeme v prázdnotě. Nietzsche se dále staví proti moderní kultuře, ve které vidí spíše úpadek. Kritizuje tradiční ideály a pokles křesťanského náboženství, které ztratilo svou mravní autentičnost a vystavělo hodnoty na pojmech jako je dobro, láska k bližnímu, demokratická rovnost a právo. To všechno jen za účelem ochromení silných, kteří by měli pocítit stud za svou sílu. Náboženství tedy bere jako výmysl slabých jedinců, kteří stejně nakonec zvítězí.

Domnívá se, že lidé žijí v omylu proto, že iluze činí snesitelnější existenci, která by jinak snesitelná nebyla. Nietzsche vyzdvihuje lidský pud, který zajišťuje člověku bytí a přežití. Koneckonců ten dává do pohybu lidský život. Při svém výzkumu jsem se zaměřila na jeho dílo *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*. Hned na prvních stránkách líčí, jak jsou lidé neschopní se přiblížit k pravdě, protože jsou ponořeni do snových obrazů, které nevedou k pravdě. Podle něj se obklopujeme klamem a lží, ale přesto máme takzvaný čistý pud k pravdě, což je pro něj naprosto nepochopitelné. Pochybuje o tom, že je jazyk vůbec schopný popsat něco tak abstraktního a neurčitého, jako je pravda, když ji ještě k tomu není člověk schopný obsáhnout. Podle něj nezáleží u slov na pravdě, protože slova nejsou schopná vyjádřit „věc o sobě“. Slova jsou pouze jména, která jsme přidělili různým materiálním a abstraktním věcem, ale nic o povaze a bytí věci jako takové nevypovídají. Proto o nich Nietzsche mluví jako o metaforách. Chybí tak vztah mezi označujícím a označovaným. Velmi málo slov takovýto vztah má. Proto jsou slova takzvaně arbitrární a jejich význam se musíme naučit. Tudíž se Nietzsche nabízí otázka, jestli jsou daná pojmenování vůbec k věcem adekvátní.



Na tomto příkladu je krásně vidět, jak nelze otázky týkající se pravdy selektovat, ale je třeba vzít v potaz spoustu jiných faktorů. V tomto případě problém řeči, v níž musíme otázku pravdy řešit, protože lepší způsob jako lidé nemáme. Jakmile jedinečné pojmenujeme, vytvoříme pojem. Například když se podíváme na konkrétní učebnici z biologie, kterou máme před sebou, a řekneme „učebnice“, zbavíme ji svého individuálního charakteru, protože pojem učebnice neplatí jen pro tuto učebnici biologie, ale i pro jiné učebnice biologie nebo dalších předmětů. Tak jedinečný předmět zobecníme a zbavíme individuality.

Lidé rádi pojmenovávají věci okolo sebe a vytvářejí nové pojmy a metafory. Záměrně se nechávají klamat, tvoří nepravdivé příběhy, chodí do divadla, kde herci vystupují jako někdo jiný, snaží se napodobit život někoho jiného, protože mají pocit, že je to dobrý nápad, a tak žijí život v přetvářce. Zároveň tak vytvářejí pravidla, která posléze nelze přecházet, protože by byl člověk označen za lháře. „*Pravdy jsou iluze, o nichž člověk zapomněl, že jimi jsou,*<sup>13</sup>“

Je přesvědčený, že člověku je dána schopnost myšlení pouze kvůli těžkým podmínkám pro přežití. Jelikož člověk nemá kožich na zahřátí, drápy a zuby stvořené k lovu a rodí se nesamostatný, je mu svěřen rozum, aby se s takovými nedostatky mohl vyrovnat. Své myšlení však lidé podle Nietzscheho přeceňují a vnímají ho jako vyšší hodnotu pro poznávání pravdy a odhalování „*věci o sobě*“. Což pochopitelně není pro člověka konečného možné. Protože pokud člověk zemře, zmizí i jeho myšlení.

Dalo by se říci, že pravda platí tedy pouze v rámci našeho světa pojmů, který jsme si vymezili, nikoli ovšem světa všeobecně. Pravda je podle této teorie relativní. Je tedy rozdíl mezi tím, co nám připadá pravdivé nebo správné, a co je skutečně pravdivé a věčné. K tomuto poznání se musíme naučit rozdíl mezi slovem pravda a pravděpodobnost. Dokonce i u vědeckého poznávání nemůžeme s jistotou říci, jestli je pravdivé, ale pouze do jaké míry je jeho pravdivost pravděpodobná.

### ***Pojem pravdy ve filosofii 20. století***

Podobně se svou pestrostí je na tom i filosofie 20. století, řadíme sem existencialismus, pragmatismus, hermeneutiku, novopozitivismus, strukturalismus, fenomenologii a postmodernu. V průběhu se však utvořily dva větší proudy, analytická

---

<sup>13</sup> Nietzsche, F. *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*, Praha: Oikoymenh, 2007, s. 14

filosofie, která měla ve 20. století zastoupení hlavně v anglicky mluvících zemích, a kontinentální filosofie, jež vychází především z fenomenologie.

## **Fenomenologie**

Pochází z řeckých slov *fainomenon*, což znamená jev, a *logos* ve významu řeč. Je to tedy nauka o přesném zkoumání jevů. Velký vliv na její formování měl německý filosof Franz Brentano, ale vznikla především díky výzkumu Edmunda Husserla. Její podstata spočívá v návratu k původnímu smyslu, důležité je tedy nahlédnout na věc samu a oprostit se od předsudků. Fenomenologické myšlení podrobněji vysvětlím v následující kapitole. Základ fenomenologie nalezneme i u Martina Heideggera nebo Jana Patočky, kteří byli Husserlovými žáky, ale rozvíjeli ji jiným směrem.

## **Edmund Husserl**

Husserl se cítil být rakouským filosofem, i když se narodil v Přerově a působil v Praze. Zastával názor, že filosofie by měla být vědou samostatnou, a ne se propojovat například s matematikou a logikou. Zabýval se problémem poznání a snažil se o návrat k věci samé, to znamená, že znovu hledal původní smysl věci. Problémem se jeví jistá zprostředkovanost světa, kvůli které svět nevnímáme přímo, ale pouze z předem daných rámců. Takže náš přístup ke světu není osobní a nemůžeme se dobrat ani jeho smyslu. Už naše komunikace probíhá v zastoupení arbitrárních znaků.

Další problém věcí je jejich transcendentnost, to znamená, že jsou schopné existence i bez nás a jistým způsobem nás přesahují. Potíž není jen v samotných věcech, ale i v našem způsobu, jak k nim přistupujeme a jak je vnímáme. Pravdivé poznání podle Husserla začíná v našem vědomí ještě dříve, než bylo ovlivněno nějakou věcí. Tedy člověk by se měl s věcí v procesu poznání potkat s věcí v čistém vědomí. Co to ale znamená? Měli bychom se oprostit od soudů, které neustále děláme, a naopak se soustředit na prožitky ve vědomí, intuici a bezprostřední zkušenost. Pravda je tedy shodou mezi námi míněnou a danou věcí.

Ve vědomí se ukazují předměty okolo nás jen z části, předmět je tak odkázán na naše vědomí. Neexistují tedy čistě jen „*věci o sobě*“, jak uváděl Imanuel Kant, subjekt nemůže sám existovat bez objektu a naopak, protože jsou vždy spojeny vědomím. Aby tohle člověk odhalil, musí z toho, co pokládá za samozřejmé, vystoupit a „*uzávorkovat*“ tak všechny předsudky a poznatky, které dosud měl. Tomuto se říká fenomenologický

proces. Naše vědomí je však umožněno absolutním vědomím a každé vědomí je vědomím něčeho. To znamená, že myslím něco, představuji si to nějak. Rozmýšlení nad určitou věcí je zas dáno naší zaměřeností neboli intencionalitou, to znamená, že přemýšlíme o tom, co konkrétně nás zajímá. Naše vědomí je tedy vždy nějak zaujato, to ovšem ztěžuje nahlédnout na sebe samotného.

Husserl říkal, že věda nedokáže sdělit nic, co by se týkalo otázky existencionální pravdy. Té se lze přiblížit jen filosofickým zkoumáním. Věda se totiž snaží dojít faktických poznání a už se nezajímá o to, jak je poznání možné.

### **Martin Heidegger**

Heidegger byl žák Husserla, navazuje na něj a doplňuje jeho myšlenky. Znovu se vrací k ontologii a zabývá se bytím samotným. Například podotýká, že Husserl zapomíná položit otázku, jaké vědomí vůbec je a jaké je jeho bytí. To je podle něj úkol filosofie, na který metafyzika zapoměla. Podle něj ztratil pojem bytí v metafyzice význam, není to jen souhrn vlastností jednotlivých jsoucn, naopak bytí je něco, co přesahuje naše rozumové možnosti. Bytí je tedy nedefinovatelné, a přitom tak samozřejmé. Používáme ho úplně automaticky, což v nás vzbuzuje pocit, že se na něj můžeme lehce dotazovat. Je nám známo, že nějaké bytí existuje, není tedy člověku skryto. Jak je možné, že o bytí víme, když je pro nás jeho pojem nedosažitelný? Je to díky naší existenci, sami nějak jsme/existujeme, a proto žijeme v jistém „*předporozumění bytí*“.

K objasnění této teorie používá dva pojmy *selbst* a *dasein*. Slovo *selbst* lze přeložit jako *sám, samostatně, osobně*. V Heideggerově chápání to znamená *být sám sebou*. *Dasein* znamená *jsoucnost, bytí, existence, být tady*. Patočka *dasein* přeložil jako *pobyt*. To znamená, že jsoucnu jde o jeho vlastní bytí. Tedy je to bytí, které se ptá po svém bytí a záleží mu na něm. Člověk je tedy pobyt, ptá se po svém bytí a zajímá se o to, jak je, jak žije, co je pro něj dobré a co ne. Je to jediný tvor, který se zajímá o to, jak je, a spojuje si jednotlivé věci a myšlenky, proto pro něj nemůže být nic izolovaného. Například když přemýšlím o své budoucnosti, je mi jasné, že se nějak musím uživit, k tomu potřebuji zaměstnání, a proto je zapotřebí nějaká škola, do které předtím budu muset chodit a plnit povinnosti, abych se něčemu naučila a byla připravená pro své povolání. Proto ovšem musím podat přihlášku a udělat přijímací zkoušky, na které se budu muset připravit, a přesně takhle asociativně funguje naše mysl.

Z příkladu je zřejmé, že tedy každá věc má určitý význam, kterému my jsme schopni porozumět. Člověku je předem jasný význam těchto věcí. Jinak řečeno, ví, k čemu je kniha, police a proč by si měl postavit dům a k čemu ho bude používat. Tak se lidé vztahují k věcem, k něčemu je potřebují, a proto pro nás mají význam. Jsou na světě, ve kterém žijí, vlastně závislí. Člověk je tedy bytí ve světě. To ale znamená, že se člověk nějakým způsobem vztahuje i k pravdě a určitým způsobem rozumí, co pravda znamená.

## **Jan Patočka**

Patočka patřil k předním představitelům české filosofie ve 20. století. Jeho rozsah zájmu byl velmi široký, zabýval se jak základními filosofickými otázkami, tak studiem jednotlivých literárních děl a kulturou. Angažoval se i politicky, a to jako mluvčí Charty 77, kterou doplnil i o několik svých textů.

Ve svém díle *Péče o duši I.* se Patočka zabýval pravdou všeobecně, říkal, že základní otázkou filosofie je právě problém pravdy. Zajímal se o osobní pravdu jednotlivých filosofů a tím, jak k ní dospívají. Domníval se, že filosof pravdu nevytváří, ale nalézá. Zastával tedy stejnou tezi jako řečtí myslitelé. Filosofickou pravdu tedy nelze hledat v systému, protože systém může být neúplný, a přesto uzavřený. Metoda jejího hledání by měla být objektivní a nezávislá, měla by tvořit takzvaně pevnou půdu. Ta se skládá ze tří momentů: **Popisného**, tedy hledání podstaty fenomenologickou metodou. Pravda je nekonstruovaný objekt, nikdo ji nestvořil. Dále momentu **kritického**, kdy si filosof pokládá otázku: „Co ukazuje zkušenost?“, vrací se nezpochybnitelnému a nalézá řád. A nakonec **metafyzického**, neboli konstruktivního, který představuje svět, jak ho neznáme, tedy kam nesahají naše zkušenosti. Jak je vidno z názvu, třetí bod se opírá o metafyzické myšlení ve vztahu s ideou nekonečna. Úkolem filosofa tedy je, aby se realizovala pravda. Dovede ji odůvodnit tak, že ji používá. Pokud člověk ve svém zkoumání nalézá pravdu, je to nepřímý důkaz, že pravda existuje.

Jak je ale možné, že věcem okolo sebe rozumíme? Přirozený svět je základem všech možností naší existence. Každý člověk se přirozeně orientuje na sebe, místo, kde se nachází, a blízké okolí, vzdálenější místa jsou pro něj už cizí.

Dále jsme závislí na čase, ve kterém jsme schopni se díky jisté struktuře orientovat. Čas zároveň určuje naši konečnost. Vše, co se nám ukazuje jako skutečné, vychází z celku světa, který jsme schopni vnímat jen v hranicích našeho zorného pole. Nemůžeme tedy

svět obsáhnout nikdy celý. Člověk navíc nezaměří ani všechny věci okolo sebe, všímá si hlavně těch, které ho zajímají a mají pro něj význam. Smysluplnost věcí pro člověka dokazuje, že na nich má jistý zájem, zajímá se tedy o své bytí. Podle Patočky tedy žijeme v celku světa, ve kterém vytváříme svůj životní pohyb. Člověk svou existencí vytváří pohyb. Pravda pochází tedy z celku světa, ale dosáhnout jí může pouze svobodný člověk. Svoboda hraje v Patočkově díle také velmi výraznou roli, jak už jsem zmínila na začátku. „*Pravda historikovy historie závisí na tom, pochopil-li či nepochopil lidskou svobodu.*<sup>14</sup>“

## **Novopozitivistická filosofie**

Za logický empirismus nebo logický pozitivismus označujeme filosofii, která vznikala ve 20. století ve skupině filosofů a badatelů zvané Vídeňský kroužek. Ovlivněn byl i Wittgensteinem a jeho dílem *Tractatus Logico-philosophicus*. Novopozitivismus přisuzuje význam hlavně moderní logice a jejímu využití při řešení filosofických otázek. Řeší otázku postavení filosofie v systému věd, díky její propojenosti s ostatními vědami není filosofie podle představitelů tohoto období samostatnou vědou, ale analýzou jazyka vědy. Znamenalo by to, že filosofie stojí stranou od ostatních věd. Zároveň přijímá vědecké poznání jako akceptovatelný pramen získávání vědomostí. Jediný problém pak může nastat při střetu jazyka se skutečností. Otázka jednotného/univerzálního jazyka byla v novopozitivismu velkým tématem.

## **Ludwig Wittgenstein**

Byl to anglický novopozitivistický filosof a logik rakouského původu, který zkoumal otázky základů matematiky a logiky, také se mu přezdívá mlčící filosof, kvůli jeho teorii jazyka. Byl přesvědčený, že se člověk nemůže zabývat filosofií, pokud neví, co je to jazyk, protože pak ani nemůže vědět, zdali mají jeho otázky vůbec smysl. Je tedy jedním z tvůrců analytické filosofie, ve které se snažil hledat vztah jazyka a skutečnosti, který by měl napomáhat k poznání světa.

Jeho dílo *Logicko-filosofický traktát* je napsané aforistickou formou, kterou se snaží uzdravit filosofii z nemoci, kterou je samotný jazyk. Vlastně se snaží filosofii ochránit od pastí, jež nastražil jazyk, který používáme. Wittgenstein si uvědomuje specifčnost jednotlivých jazyků a snaží se nalézt dokonalý jazyk, kterým pro něj je jazyk matematické

---

<sup>14</sup> Patočka, J. *Péče o duši I.*, Praha: Oikoymenth, 1996, s. 44

logiky. Všechno, co se týká tradiční filosofie a etiky, nemá pro Wittgensteina vědecký smysl, protože to nejde přenést do konceptu ideálního jazyka. Traktát má tabulkovou strukturu a jeho dílo mělo velký vliv na rozvoj současné logiky.

Při zkoumání Wittgensteinova díla jsem se zaměřila právě na *Tractatus logico-philosophicus*. Celý text se vlastně odvíjí od první věty/teze, která pokládá základ pro další myšlenky. Text tedy neobsahuje žádné kapitoly, pouze posloupně číslované myšlenky. Užívá matematických výrazů, jako je proměnná a souřadnice.

První věty jsou naprosto klíčové a tvoří základ celé knihy: „*Svět je všechno, co fakticky je.*“, „*Svět je celkem faktů a nikoli věcí.*“ a „*Svět se rozpadá na fakty.*“<sup>15</sup> Domnívám se, že v tomto případě slovo fakt rovná se slovu pravda. Pravda by mohla znít v tomto případě trochu abstraktně, a proto používal pojem fakt, který je bližší pro matematiku a logiku, protože v té není nic náhodné.

Jak řekl Wittgenstein: „*Děláme si obrazy faktů.*“<sup>16</sup> Tedy toho, co vidíme, toho, co nás obklopuje. Pro nás tento obraz představuje skutečnost. Může být správný i nesprávný, to znamená, že se buď shoduje, anebo neshoduje se skutečností, ale každý obraz má svou logickou formu zobrazení a myšlenka je vlastně logický obraz faktu. Myšlenky pak převádíme do větného znaku použitím jazyka. Wittgenstein se domníval, že situace lze popisovat, ale ne pojmenovávat. Což je hlavní problém, o kterém jsem se zmínila již výše, protože člověk je tvor, který rád pojmenovává věci okolo sebe. Tvoříme jména a znaky předmětům, které je pak zastupují. Díky tomu pak dokážeme rozeznat, které předměty máme na mysli.

Fakt se tedy vztahuje ke světu. Věc můžeme poznat, pouze pokud poznáme všechny možnosti výskytu dané věci. Pak o ní můžeme hovořit jako o faktu, který se pohybuje v logickém prostoru. Co tedy nemůžeme empiricky dokázat, to nepatří do filosofie. Ta se může zabývat pouze smysluplnými výroky, kde lze zjistit pravdu a nepravdu logickým zkoumáním. Smysl světa musí v tom případě ležet mimo svět a není možné o něm mluvit. Wittgenstein byl přesvědčený, že pokud o něm nelze mluvit, je o něm třeba mlčet.

---

<sup>15</sup> Wittgenstein, L. *Tractatus logico-philosophicus*, Praha: Oikoymenh, 1993, s. 9

<sup>16</sup> Wittgenstein, L. *Tractatus logico-philosophicus*, Praha: Oikoymenh, 1993, s. 19

## **Rudolf Carnap**

Byl dalším představitelem novopozitivismu. Doplnoval empirická a logická zkoumání. Oprostil se od metafyziky a zaměřil se na dokazování správnosti jednotlivých tvrzení neboli verifikaci, a to logickou analýzou jazyka. Podle Carnapa se užívají některá slova, která postrádají význam. Co to ale znamená, že slova nemají význam? Proto bylo nejdříve zapotřebí vysvětlit, co se rozumí spojením „význam slova“, aby bylo možné dokázat, že metafyzika taková slova využívá. Uvádí tedy čtyři podmínky, které slovo musí splňovat. Jednou z nich je podmínka známosti empirických příznaků, což například slovo „Bůh“ a „princip“ vylučuje. Dále upozorňuje na „pseudověty“, které sice mohou obsahovat slova s významem, ale nemusí dávat smysl. To znamená, že gramatická syntax se nemusí slučovat s tou logickou. Proto vymezuje i formy smysluplných vět, jako jsou například formule logiky a matematiky.

Rozlišuje slova být a existovat. Je rozdíl mezi větou: „Andělé existují.“ A „Andělé jsou nadpřirozené bytosti“. Druhá věta vysvětluje, co znamená pojem anděl, ale neříká, jestli je to bytost, která skutečně existuje. Když Boha a anděly nemůžeme empiricky poznat, nemůžeme ani říci, že existují, a tedy je ani slučovat s pravdivostí. Takže teze: „Pravda se nachází u Boha,“ je pro Carnapa nesmyslná. Proto se vědecké poznání může stát jedinou jistotou, ke které se člověk může uchýlit.

V jeho díle *Der logische Aufbau der Welt* se zabýval hlavně omezením empirických pojmů a zaměřoval se na nezprostředkované smyslové vnímání. Z odlišných prožitků by pak bylo možné teprve tvořit empirické pojmy. Přirozeně však dochází k tomu, že některé lidské vzpomínky jsou si podobné, a proto se v určitých částech shodují. Carnap pro takové případy vytvořil takzvané *třídy kvalit*. Forma tohoto rozlišení je konstruována pomocí moderní logiky.

## **Karl Raimund Popper**

Popper byl kritikem Carnapa, kritizoval jeho verifikaci. Označoval vědu za touhu k poznání neznámého. K analýze jsem zvolila dílo *Logika vědeckého bádání*. Jak je vidno již v názvu, Popper se zabýval pravdou hlavně z logického pohledu. Staví se proti induktivní metodě zkoumání, to znamená, že neuznává odvozování hypotéz ze singulárních tvrzení, protože ačkoliv mnohdy danou hypotézu ověřujeme, nemusíme dojít k pravdivému poznání. Zejména empirickým vědám vyčítal zakládání pravdy na zkušenosti. Stejně jako Nietzsche rozlišoval pojmy pravděpodobnost a pravdivost, přidával

k nim ovšem ještě třetí. Podle něj by měl být ve vědách místo pojmu pravdivý nebo pravděpodobný použit pojem „*pravděblízký*“. Rozlišoval tedy pravděpodobnost a „*pravděblížkost*“. Pravděpodobnost vypovídá o míře očekávanosti výskytu daného jevu, takže při zkoumání zvyšuje četnost pokusů pravděpodobnost pravdivého poznání.

Jelikož je člověk omylný tvor, i jeho zkoumání jsou omylná. Proto by věda měla být i ve svém zkoumání kritická, což umožňuje další postup. „*Chybné pojetí vědy se prokazuje touhou mít pravdu; neboť to není vlastnictví vědění, nevyvratitelné pravdy, co činí vědce vědcem, nýbrž jeho trvalé a na důsledky nehledící kritické hledání pravdy.*<sup>17</sup>“ Pokud člověk bude mít snahu stále něco zlepšovat, nezůstane pasivně na jednom bodě. To umožňuje vědecký postup. Různé teorie lze pak postavit vedle sebe a navzájem je porovnávat, to je vlastně to, o co se snažím teď já. Díky porovnávání můžeme vybrat teorie, které jsou nejlepší.

Úkolem vědce by tedy mělo být testování „*pravděblížnosti*“ jednotlivých teorií. Přiblížit pravdě se můžeme díky falsifikaci. To znamená, že nezkoumáme, co je pravda, ale co pravda není a co by ji mohlo vyvrátit. Tvrzení je tedy pravdivé do té doby, než ho někdo zpochybní. Pokud lze něco zpochybnit, nelze o tom říci, že je to pravdivé. „*Dokud teorie vydrží podrobné a příslušné testy a není překonána jinou teorií v průběhu vědeckého pokroku, můžeme říci, že se „osvědčila“ anebo že je „koroborována“ minulou zkušeností.*<sup>18</sup>“ Tato teorie není brána jako rezignace na pravdu, naopak je to cesta, jak se díky nepravdivému dostávat k pravdivému. Pravdě je blíže ta teorie, která podle Poppera nejlépe koresponduje s fakty a splňuje jeho pět zásad.

## **Postmoderna**

Pojem postmoderna označuje ukončení „moderní“ etapy filosofického myšlení. Dalo by se říci, že postmoderní myšlení je kritikou pojmů pravdy a vědění a celkově toho, čím se moderna zabývala. Cíl je odpoutat se od myšlenky jednotného vědění, uzavřeného systému myšlení, jediné pravdy a nabádat člověka k samostatnému myšlení. To znamená, že nelze jednotně říci, co je pravda. Každý má svůj rozum, hodnoty, a tedy svou pravdu. Postmoderní myšlení zavrhuje dualismus a osvícenské přesvědčení, že poznání je objektivní. Navrací se tak zpátky k člověku, který by se měl především soustředit na své

---

<sup>17</sup> Popper, K. R. *Logik a vědeckého bádání*, Praha: Oikoymenh, 1997, s. 305

<sup>18</sup> Popper, K. R. *Logik a vědeckého bádání*, Praha: Oikoymenh, 1997, s. 10



potřeby, tedy vlastní názor a chápání světa. Pro člověka už není rozum a logika na prvním místě, soustředí se na intuici a jiné formy poznávání.

Pojetí pravdy se tedy změnilo. Není již spojována s rozumem a logickou definicí. Pravda je spojována se společností. Vše, co považujeme za pravdivé, se týká společenství, ve kterém žijeme. Více skupin s více názory tedy znamená i více pravd. Co se týče filosofů tohoto období, vybrala jsem pouze tři, protože nelze udělat kompletní výčet všech myslitelů a jejich teorií, ale určitě bych chtěla jména jako Jean-Françoise Lyotard a Thomas Samuel Kuhn aspoň zmínit.

### **Michael Foucault**

Byl francouzským filosofem, také se velmi podrobně zabýval psychologií, z té také získal diplom a posléze ji vyučoval. Impulzem pro její studium bylo pravděpodobně jeho velmi divoké mládí, kdy zkoušel drogy a sám se několikrát pokusil spáchat sebevraždu. Provázanost s psychologií potvrzují i jeho díla a názor, že v člověku je utlačován jeho sexuální pud, a to způsobuje lidskou nerovnováhu. Zavrhoval tradiční vědecké metody a vyzdvihoval i ty méně klasické, progresivní, které ovšem vedou k pravdivému poznání, zejména tedy v oboru medicíny.

Zastával teorii čistého řádu (*epistémé*), protože byl přesvědčen, že se naše vědění řídí určitým systémem uspořádání. Jedná se například o vztahy mezi myšlením a řečí, dobrem a zlem, krásou a ošklivostí. Díky těmto vztahům si můžeme jednotlivé věci spojit a pohybovat se ve světě, který nám dává smysl. Tyto vztahy ovšem nejsou stálé, hranice mezi nimi se neustále pohybuje. Foucault proto odmítal pevné struktury, podle něj se totiž vytvářejí neustále nové a nové, čímž kompletně popírá metafyziku, tedy to, že pravda je předem daná a existuje mimo nás. Jak už jsem zmínila v kapitole výše, pravda je zároveň podmíněna tím, co je za pravdu považováno. Příkládání pravdivosti jednotlivým věcem a poznáním samozřejmě určuje hodnotnost, kterou pro nás pak získávají.

Člověk je podle něj příčinou poznání, je si vědom toho, že může poznávat a touží po poznání. Na druhou stranu je poznání omezeno pouze na náš konečný svět a odkázáno na naše omezené poznávací schopnosti. Kdyby tomu ovšem tak nebylo a my bychom byli vševědoucí, jak se to tvrdí například o Bohu, nebyli bychom nuceni poznávat. Komu by tedy mělo být souzeno poznání, myslím tím pravdivé poznání, než bytosti používající

rozum? Člověk zároveň ví, že pokud něco pozná, dostane se k pravdě neboli pravdivému poznání. Což by potvrzovalo jistý pud člověka k pravdě.

## **Jacques Derrida**

Jako Foucault byl Derrida kritikem klasického strukturalismu, tedy modelu uzavřené struktury. Hledal takzvané otevřené struktury, tou je podle něj například umění. Umění je neustále se vyvíjející a měnící se systém oproštěný od konvencí a pravidel. Pokud ho chceme pochopit, musíme přijmout myšlenku otevřené struktury. Podobně je na tom i jazyk, ten se také stále obměňuje a vyvíjí, proto o něm nelze mluvit jako o uzavřeném systému. Jazyk se proměňuje podle toho, co lidé své doby potřebují vyjádřit. Jako příklad bych mohla uvést technologický rozvoj; když jsou vynalezeny nové technologie a přístroje, je potřeba je pojmenovat. Generace, do které patřím, si už ani neuvědomuje, že slova jako mobilní telefon, automobil nejsou pro všechny lidi tak samozřejmá. Vymýšlení nových pojmenování je důležité, abychom se dokázali ve vyvíjejícím se světě orientovat. Nejjednodušší způsob orientace člověka ve světě je právě pojmenovávání všeho, co ho obklopuje a je pro něj důležité.

Derrida byl také kritikem metafyziky a klasického filosofického pojmosloví a jeho definic. Zkoumal protikladné pojmy týkající hlavně jazyka. Na rozdíl od ostatních jazykovědců pokládal písmo za předlohu pro slova, na němž je možno vysvětlit jejich smysl. Díky tomu byl však kritizován za „*uvězněnost*“ v hermeneutickém kruhu, od kterého se filosofové snažili spíše oprošťovat. Mluvené slovo pak považoval za „*živé*“ a přisuzoval mu přítomný okamžik, což je logické, protože vyslovovaná slova existují jen v okamžiku, ve kterém je říkáme, zato písmo přetrvává déle a můžeme se ke stejnému textu prakticky kdykoliv vrátit. Vnímá život a přítomný okamžik, který ovšem dává smysl jen v kontrastu s „*nepřítomnem*“, mezi nimi se pak nalézají bytí. Budoucnost je pak podle něj nejasná a nelze předvídat. Pravda podle této teorie by mohla být vysvětlována v kontrastu se lží.

## **Václav Bělohradský**

Je současný český myslitel, navazuje na Husserla a Patočku. Aktivně se angažoval i v politice, kterou se hodně ve své práci zabývá. Využívá filosofii prakticky ve spojení s politikou a sociologií. Podle něj je úkolem filosofie naučit člověka pohybovat se ve světě pravidel a porozumět mu. Pracuje s pojmem *spravedlnost* a *správnost*, což by mohly být

pojmy vyjadřující pravdu. Jelikož je politika hlavním tématem (problémem) současné doby, není divu, že se jí zabývají i filosofové. Kromě toho by se měl člověk zajímat o dění ve světě, ve kterém žije.

Bělohradský zastává názor, že současné politické strany využívají *technologie přesvědčování*, aby získaly co nejvíce podpory občanů. Tato taktika se podobá sofistickým argumentům, které spočívaly v úmyslně podávaných klamných důkazech, jevící se jako správné, ve skutečnosti byly založeny hlavně na řečnických dovednostech filosofů, a ne na správnosti jejich tezí.

Podle Bělohradského je problémem dnešní doby, že volíme mezi spoustou věcí na základě jistých důvodů, ale jiných, než bychom měli. Nemyslím teď slovo volit pouze ve smyslu politickém. Příčina nesprávného úsudku tkví v reklamě a rozvoji masových médií, které člověka pochopitelně ovlivňují. Bohužel takovým směrem, jakým oni sami chtějí. Jednoduchým příkladem jsou přibývající reklamy na dětské hračky před Vánocemi, jimiž se cíleně působí na děti.

*„Pravdu pokládá za životní formu, dohodu mezi lidmi, která platí, protože je prospěšná a užitečná.<sup>19</sup>“* V dnešní době je prakticky nezbytné, aby člověk žil podle všeobecně platného řádu. Musí se naučit fungovat ve společnosti a rozumět jejím systémům. Proto je nezbytná shoda, pravda v absolutním smyslu ztrácí význam, protože ji nelze aplikovat na reálné problémy: *„Filosof nesmí být na straně věčných pravd, ale na straně smrtelného, ohroženého těla; smysl se nenalézá, ale vynalézá, je to použití vět a činů; každý popis svět a je hodnocením světa; skutečnost není před námi, ale mezi námi, je to médium, které nás spojuje nebo rozděluje,<sup>20</sup>“* Je prakticky zbytečné, aby člověk poznával absolutní pravdu, když se musí soustředit na *správnost* svých rozhodnutí, která jsou pro jeho život nezbytná a dokážou ho značně ovlivnit.

### **Antoine de Saint-Exupéry**

Byl francouzský spisovatel, ale kvůli jeho dílům je považován také za filosofa. Jsem toho názoru, že jeho myšlenky jsou právem považovány za filosofické. Proto bych ho chtěla zařadit i do své práce. Sama jsem od Exupéryho četla dvě z jeho nejznámějších děl, a to konkrétně Citadelu a Malého prince. Citadela je text nedokončený, skládající se

---

<sup>19</sup> <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/belohr.html>

<sup>20</sup> <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/belohr.html>

z filosoficky laděných myšlenek. Na rozdíl od Malého prince neobsahuje žádný děj a prolíná se v ní několik základních témat jako je život, svoboda, čas a další. V Malém princovi nalezneme velmi milým způsobem zpracované téma pravdy. Na knize je zajímavé, že je skutečně vhodná pro čtenáře jakéhokoliv věku, což lze říct o velmi malé části literatury, natož filosofického rázu. Exupérymu se dokonale podařilo to, o co se já pokouším ve své bakalářské práci - vyličít filosofické myšlenky přijatelným způsobem i pro „nefilosofy“.

Exupéry se tedy zabývá pravdou, a to dvojího druhu - pravdou dětskou a pravdou dospělých, to jsou, jak se hned ze začátku ukazuje, dvě rozdílné věci. Aby byla kniha zajímavá pro děti, musí mít děj, to je pochopitelné, ale pokud se i dospělý člověk zaměří na text, objeví myšlenky týkající se pravdy a smyslu života.

Pravda, jak ji vnímají děti, je zcela odlišná od pravdy dospělých, to bylo již řečeno, ale v čem se liší? Stejně jako u mnoha dalších filosofů je pravda spojena s dalšími filosofickými tématy, zde například s pojetím času. Děti vnímají přítomné okamžiky, nezabývají se tím, co bylo nebo co bude, soustředí se na věci, které probíhají teď, to jim umožňuje dělat všechno naplno. Všimněme si, že do určité chvíle v dětství si nepamatuujeme, co bylo a co jsme dělali. Tím se začínáme zabývat až později. Dospělí lidé jsou ovlivňováni minulostí a přemýšlí nad svou budoucností. Často díky tomu zapomínají na život v přítomném okamžiku a žijí jen svými plány a cíli. Vidí pravdu v tom, co někdo určil za pravdu, učíme se jí totiž v rodině, ve škole, ve společnosti, v práci. Proto pohlížíme na věci jinak, než děti, dokud se „pravdě“ nezačnou učit také. „*Tady je to mé tajemství, úplně prostinké: „správně vidíme jen srdcem. Co je důležité, je očím neviditelné.*“<sup>21</sup> A přesně to jsou děti schopné vidět, protože nejsou ještě ovlivněny zkušeností.

Dětská pravda je přítomna právě v okamžiku, pravdivé je vše, co dítě aktuálně cítí, vidí, zažívá a dělá. Dokonce i iluze prožívá tak skutečně, jako málokterý dospělý cokoli jiného. Myslím, že to je dobře, protože jsem zastáncem názoru: „To, co je v hlavě, je skutečné.“ Přece pokud v nějaké situaci cítím strach a druhý člověk ne, nemůže nikdo říci, že by můj strach nebyl skutečný. Také si myslím, že jsme schopní si svým způsobem myšlení utvářet život. Pravda v dětském pohledu se tedy rovná skutečnosti, neboli skutečnému/přítomnému okamžiku. Takže to, co se děje, je skutečné/pravdivé, a u

---

<sup>21</sup> Exupéry. A. *Malý princ*, Praha: Albatros, 2010, s. 78

dospělých je pravdivé to, co se naučili za pravdivé považovat. Filosofové si toto uvědomují, a proto se snaží hledat cesty, jak se přesně toho vyvarovat. „*To jedou za těmi prvními cestujícími?*“ zeptal se malý princ. *Nejedou vůbec za ničím, řekl výhybkář. Ve vlaku spí nebo zívají. Jen děti mají nos přitisknutý na okna. Jedině děti vědí, co hledají, pravil malý princ.*<sup>22</sup>“

Na závěr bych uvedla jednu kontrastní situaci, která pravděpodobně každého netušícího čtenáře po prvním přečtení vyvedla z míry. Myslím tím scénu, kdy se malý princ dobrovolně nechá uštknout hadem. Dospělí to samozřejmě pochopí jako smutný konec, i když racionálně chápou princův stesk po domově. Přitom jde vlastně o šťastný konec, který takhle pochopí právě děti. Proto pilot cítí smutek, a malý princ ne.

---

<sup>22</sup> Exupéry. A. *Malý princ*, Praha: Albatros, 2010, s. 80

## Porovnání jednotlivých pojetí pravdy

Myslím, že je důležité zamyslet se nad tím, s čím je pojem pravdy v jednotlivých obdobích a u jednotlivých autorů spojován. Toto spojení jsem pozorovala již od té doby, co jsem začala pročitat Platónovy texty. Pouze porovnávat by bylo v tomto případě tedy nedostačující. Nelze říci, že by filosofická pojetí měla pouze dvě strany, naopak je to tak rozvinutý obor, že i věci, které s pravdou úzce souvisí, nelze jen tak jednoduše odloučit. Dále je samozřejmé, že vývoj hraje v této vědě svou roli.

Filosofie byla totiž z počátku úzce spojována s teologií. Teologická myšlenka Boha, jako nejvyššího dobra, byla přejímána i filosofy. Toto přesvědčení se drželo až do doby Descarta, který svou kritickou teorií Boha sice nepopíral, ale snížil ho do stavu, kdy je o něm možno pochybovat. Vlastně zpochybnil jeho absolutno, aby mu ho mohl po svém vlastním rozmyslu znovu přisoudit. Ale přesto se jednalo o záležitost, která byla do doby Tomáše Akvinského absolutně nemyslitelná. Jelikož Bohu byla přisuzována veškerá lidská možnost poznání, nikdo z myslitelů se o něm neodvážil pochybovat.

U Kanta již dochází k obratu, kdy nehledá nezpochybnitelný základ poznání, ale jak je poznání vůbec možné. Jde mu o hledání způsobu, jakým se může člověk k pravdě dostat. Pokud bychom byli schopní nalézt takovou metodu, která by se dala aplikovat na různá zkoumání, bylo by pak jednodušší se k pravdě dobrat. Zde nedochází pouze k obratu způsobu hledání pravdy, ale i k propojování dalších věd s filosofií. Dosud totiž filosofové prováděli své filosofické zkoumání pomocí duchovních postupů, které se nedaly vysvětlit jinak než argumenty a dialogem. Ale počínaje Marxem se pravdivé poznání převádí do věd, které souvisí spíše se společenským uspořádáním, jež pro člověka „nefilosofa“ není už tolik abstraktní. U Wittgensteina je pak spojitost s filologií a logikou. I když základy logiky sahají až k samotnému Aristotelovi, je oblíbena zvláště od období novopozitivistické filosofie, protože ji lze zapsat reálnými hodnotami, které jsou srozumitelné pro více než jeden jazyk. Také označuje vztahy vyplývající z logického uvažování - jsou buď pravdivé, anebo nepravdivé. Prakticky neexistuje nic mezi tím; pokud se závěr nedá vyvodit, nebo je nejednoznačný, jedná se nejčastěji o vady a klamy v argumentaci.

Zajímavý pohled je objevuje u Nietzscheho, který kritizoval evropské myšlení a úpadek křesťanské církve. Vytýkal člověku pasivitu vedoucí k nihilismu. Podle něj lidé

ztrácejí hodnoty a cíle, k Bohu se obracíme hlavně tehdy, když je nám v životě nejhůře a nečinně čekáme na záchranu. Člověk tak může prakticky kdykoliv, když má problém, převést zodpovědnost za svůj život a rozhodnutí na Boha. Tím se ale podle Nietzscheho sám oslabuje. Stejně jako Descartes se domnívá, že lidé žijí v omylu, který si ovšem neuvědomují. Zajímavá je podobnost této teorie s Platónovým mýtem o jeskyni.

Marx bere lidské odcizení ze společensko-historického pohledu. Jedná se sice o kritickou teorii, ale na rozdíl od Descarta a Nietzscheho nevidí problém v samotném pohledu člověka na svět, ale v systému, ve kterém je nucen žít. Souvislost s Nietzscheho filosofií vidím v prosazování svobody, i tu ovšem prosazují oba jiným způsobem. V každém případě jsou přesvědčení, že člověk může dosáhnout pravdy, pokud dosáhne svobody.

Husserl byl zase zastáncem názoru, že by se filosofie neměla propojovat s dalšími vědami. Podle něj nedokáží říci nic o bytostném poznání pravdy a vůbec se nestará o to, jak je poznání možné. Za problém ovšem také považuje zkreslené lidské vnímání, kterému se ani filosof nedokáže vyhnout. Heidegger je sice spřízněncem Husserla, ale zabývá se tím, jak dalece je bytí bytím nebo jaké je bytí pravdy a jak se k ní člověk vztahuje. Podobně jako Kant spíše zkoumá jistý způsob, kterým docházíme k poznání, než samotný význam pojmu.

Patočka byl názoru, že pravda existuje ve světě a člověk ji nevytváří, ale měl by ji „uskutečňovat“. Pokud člověk dojde k pravdivému poznání, dokáže tím, že pravda existuje a nemusí ji nijak dál odůvodňovat a pojmenovávat. Shoduje se například s Marxem a Nietzschem na tom, že poznání je schopný pouze člověk svobodný.

Wittgenstein pojímá pravdu logického hlediska a snaží se o její nejdokonalejší vyjádření, proto zkoumá stejně jako Carnap a Popper jazyk, který by dokázal pravdivá poznání správně vylíčit. Logika nepracuje s náhodou, ale s fakty, proto je pro něj vhodným prostředkem pro zkoumání pravdy.

Carnap se zas snaží dokazovat správná (pravdivá) tvrzení verifikací. Pomocí analýzy jazyka vylučuje slova, která podle něj nemají význam, a úplně tak vylučuje Boha jako absolutní pravdě náležící bytost. Což je logické, jelikož nelze Boha nijak vědecky dokázat, nelze na něm stavět logické teorie, které se opírají o konkrétní věci. I když Popper Carnapa kritizoval, jeho pohled na pravdivé poznání také závisel na logice. Místo

verifikace však používal falsifikaci, která má místo ověřování pravdivého vylučovat nepravdivé.

Postmoderna je sama o sobě, co se týče pravdy, těžko definovatelná. Postmoderní teorie je kompletně založena na svobodě myšlení a kritice definování pojmu pravdy. Nespojuje se s žádným logickým zkoumáním, ale se společenským pojetím pravdy. Shoduje se tedy s koherenční teorií. Foucault odmítá stejně jako Derrida pevné uzavřené struktury. Derrida se odlišuje v pohledu na zkoumání jazyka a dokazuje pravdivost a přítomnost jevů v kontrastu.

Zkoumání Bělohradského filosofie bylo odlišné. Tím, že se jedná o současného filosofa, byl a větší možnost použití více zdrojů. Mohla jsem si o něm udělat obraz tím, že jsem se podívala na rozhovory, které dával například k tématu *volby*. Na druhou stranu je jeho filosofie zaměřená tak prakticky, že pro mě vůbec nebylo jednoduché pojmenovat, co pojímá jako pravdu. Nakonec jsem dospěla k názoru, že spravedlnost hraje v jeho práci velmi významnou roli, že ji lze chápat jako jisté pojetí pravdy, které využívá hlavně ve spojitosti s politikou. Spjatost s prakticky využívanými vědami je jistě přínosná. Filosofové nejsou svým rozjímáním odloučeni od společnosti. Řekla bych, že jsou jejich myšlenky použity tam, kde jejich potřeba, je zbytečné, aby zůstaly „stát“ někde, kde jim ostatní lidé nerozumí.



## Závěr

Ve většině textů, které jsem zkoumala, se pravda vyskytovala nepřímou, většinou ve spojení s jiným filosofickým tématem, u Platóna například v politické souvislosti v otázce dokonalého vedení státu. Prakticky žádné dílo nemluví pouze o pravdě, a proto zkoumání a výběr textů nebyl jednoduchý. Na druhou stranu pravda a poznání jsou tak pevně propojeny s mnoha dalšími tématy, že se objevují třeba jen náznakem ve všech filosofických dílech. Přesto jsem se snažila udržet hranici uvedení nejn nutnějších informací tak, aby nepřesáhly to, co jsem primárně zkoumala.

Jak jsem si myslela, pravdu nelze vyličit jednoznačně, je to natolik abstraktní věc, že si pod ní může představit kdokoliv prakticky cokoliv, ať už je to filosof, nebo ne. Jednu jedinou pravdu tedy nelze jednoznačně definovat člověkem a nikdo na Zemi není kompetentní k tomu, aby pravdu podle svého mínění určil. Osobně si myslím, že by to ani nemělo smysl, protože každý člověk má svůj rozum a svůj názor a těžko bude jeden přesvědčovat všechny ostatní o své jediné pravdě, tím spíše, pokud půjde o filosofy, protože to nemají zapotřebí. Což i dokazuje mé zkoumání.

Zjistila jsem, že čím jsou texty starší, tím lépe se mi v nich hledají odpovědi na základní filosofické pojmy, mezi něž patří pravda. Díky filosofickému vývoji se srozumitelnost textů postupně stěhuje. Pro filosofy není nejdůležitější nalézt absolutno nebo čistou pravdu, ale využít filosofii k řešení „nižších“ problémů. Jinak řečeno, filosofové se nesnaží poznat člověku nepřístupné věci, ale filosofii pojímají více prakticky, jsou ovlivňováni společností a politickou situací. Čímž neříkám, že by se Platón nezabýval politikou, naopak. Ale řekla bych, že se filosofové postupně směřují s konečným poznáním a životem člověka na zemi, ale zároveň si uvědomují výhodu využití filosofie pro fungování člověka ve světě.

Svou práci ukončím následujícím citátem, který podle mého názoru vystihuje výsledek mého zkoumání tématu pravdy ve filosofii: „*Ale pamatuj si, že pravda není o to méně pravdou, když ji lidé neznají.*“<sup>23</sup>

---

<sup>23</sup> Bach, R. *Nikdo není daleko*, Praha: Lyra Pragensis, 1988, s. 31

## Zdroje

### *Použitá literatura*

- Akvinský, T. – O pravdě, O mysli – 2003, Praha: Krystal OP
- Anzenbacher, A. – Úvod do filozofie – 1991, Praha: Státní pedagogické nakladatelství
- Aristoteles – Druhé analytiky – 1962, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd
- Aristoteles – První analytiky – 1961, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd
- Aristoteles – Metafyzika – 2015, Praha: Oikoymenh
- Bach, R. – Nikdo není daleko – 1988, Praha: Lyra Pragensis
- Carnap, R. – Der logische Aufbau der Welt – 1928, Wien
- Coreth, E. – Základy metafyziky – 2000, Svitavy: Trinitas
- Descartes, R. – Úvahy o první filosofii – 2003, Praha: Oikoymenh
- Drtina, F. – Úvod do filozofie – 1914, Praha: Jan Leichter
- Durozoi, G., Roussel A. – Filosofický slovník – 1994, Praha: EWA Edition
- Exupéry, A. – Malý princ – 2010, Praha: Albatros
- Grenz, S. – Úvod do postmodernismu – 1997, Praha: Návrat domů
- Heidegger, M. – Bytí a čas – 1996, Praha: Oikoymenh
- Hogenová, A. – Ontologie a onticita – 2014, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta
- Horyna, B. – Filosofický slovník – 1998, Olomouc: Nakladatelství Olomouc
- Zumr, J. – Filosofický slovník – 1998, Olomouc: Nakladatelství Olomouc
- Kolář, P. – Pravda a Fakt – 2002, Praha: nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR

- Kolektiv autorů: Blecha, I. Brázda, R. a další – Slovník současných filosofů – 2001, Praha: Garamond
- Nietzsche, F. O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním – 2007, Praha: Oikoymenh
- Patočka J. – Péče o duši I. – 1996, Praha: Oikoymenh
- Petříček, M. – Úvod do současné filosofie – 1997, Praha: Herrmann & synové
- Platón – Ústav a – 1993, Praha: Svoboda-Libertas
- Popper, K. R. – Logik a vědeckého bádání – 1997, Praha: Oikoymenh
- Wittgenstein, L. – Tractatus logico-philosophicus – 1993, Praha: Oikoymenh
- Z ruského originálu Filosofskij slovar, přeložila Matlochová, V., Houžvičková, D., Vondrášková M. – Filosofický slovník – 1981, Praha: Nakladatelství Svoboda

### ***Použité internetové zdroje***

- <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/belohr.html>
- <https://video.aktualne.cz/dvtv/dvtv-18-10-2017-tomas-klus-vaclav-belohradsky/r~cf2de536b41711e79090002590604f2e/?redirected=1512498831>
- <https://video.aktualne.cz/dvtv/belohradsky-spolecnost-rozpoltila-prima-volba-prezidenta/r~4f7b57aa8f9011e4ba57002590604f2e/>